

Nr 3

Lagutskottets betänkande i anledning av motion angående inskränkning i möjligheterna till godtrosvärv.**Motionen***Yrkande*

I motionen 1974:645 av herr Bengtsson i Landskrona (s) hemställs att riksdagen hos Kungl. Maj:t begär förslag till sådan ändring i gällande lag att godtrosvärv inte skall anses föreligga i fall som relateras i motionen.

Motivering

I motionen erinras inledningsvis om att det i vårt land förekommer ett icke ringa antal småstölder. Det som tillgrips är varor av det mest varierande slag. Mycket av detta stöldgods försäljs senare och pengarna används ofta för inköp av sprit eller narkotika, påpekar motionären. Vid domstolsförhandlingar framkommer ofta att de tillgripna varorna försålts på gatan till belopp som vida understiger deras verkliga värde. Säljaren bedyrar givetvis i sådana fall att han är den rättmätige ägaren och att anledningen till försäljningen är ett akut uppkommet behov av kontanter.

Den som inlåter sig på sådana affärer på gatan borde enligt motionärens mening förstå att den vara som utbjuds inte är förvärvat på hederligt sätt. Motionären finner det därför föga tilltalande när man i lag och rättspraxis hävdar att den som förvärvat ett föremål i god tro är skyddad i sitt förvärv och inte behöver avstå varan till den rätte ägaren med mindre denne betalar lösen. Detta innebär att personer som inlåter sig på sådana köpetransaktioner inte behöver ifrågasätta besittarens rätt att förfoga över varan, såvida inte omständigheterna gör denna rätt misstänkt.

För att i någon mån råda bot på dessa stölder, som drabbar såväl affärer som enskilda, och där stöldgodset regelmässigt försäljs på ställen där legala affärer av sådant slag vanligen inte förekommer, måste enligt motionärens mening lagstiftning och rättspraxis ändras. I motionen förordas att lagstiftningen utformas så att den som köpt stöldgods på ett ställe där handel av dylikt slag vanligen inte förekommer får avstå från godset och förlora de pengar köpet betingat, även om köpet förebärs ha skett i god tro. Om lagstiftning och rättspraxis ändras i sådan riktning, skulle enligt motionärens uppfattning säkerligen många stölder kunna undvikas, eftersom det skulle bli betydligt svårare att avyttra stöldgodset.

Gällande rätt

Det i motionen berörda spörsmålet om köp av stöldgods har dels en civilrättslig, dels en straffrättslig aspekt. I det följande lämnas först en redogörelse för reglerna om godtrosvörvärv i gällande svensk rätt. Därefter behandlas kriminaliseringen av häleri och liknande förseelser enligt brottsbalkens bestämmelser.

Godtrosvörvärv

Äganderätt till lösöre kan enligt svensk rätt i vissa fall förvärvas genom rättshandling med en föregiven ägare som är i besittning av föremålet. Oaktat sålunda besittaren varken är ägare eller ägarens representant, blir han genom besittningen, som ger honom skenet av äganderätt, "legitimerad" att förfoga över saken. I omsättningens intresse blir förvärvet från en sålunda legitimerad besittare gällande gentemot rätte ägaren, under förutsättning dock bl. a. att förvärvaren icke haft kännedom om besittarens bristande befogenhet eller haft anledning hysa misstanke därom.

Det är här fråga om de s. k. *extinktiva fången*. Såsom extinktiva fång betecknas förvärv av äganderätt från annan än rätte ägaren på sådant sätt att den senares rätt därigenom "utsläcks". Ett sådant fång medför med andra ord förlust av rätte ägarens *vindikationsrätt*, dvs. den ägaren normalt tillkommande rätten att återkräva egendom från annan, i vars besittning egendomen med orätt befinner sig.

Den svenska rätten går längre än flertalet rättssystem i fråga om utsträckning av godtrosvörvärvens område eller, vilket blir samma sak, inskränkning av principen om ägares vindikationsrätt till lösa saker. Särskilt påfallande är, vid jämförelse med främmande rätt, den hos oss gällande regeln att även stulet gods är föremål för godtrosvörvärv och sålunda ej kan vindiceras av rätte ägaren.

Den i svensk rätt erkända principen om förvärv av lös egendom på grund av god tro kan i huvudsak sägas utgöra resultatet av en praxis, som vuxit upp på grundvalen av vissa bestämmelser i 1734 års lag, nämligen dels de alltjämt gällande lagrummen 11 kap. 4 § och 12 kap. 4 § handelsbalken, dels stadgandet i 49 kap. 2 § missgärningsbalken. Regler om godtrosvörvärv återfinns numera på många ställen inom lagstiftningen, se t. ex. 54 och 55 §§ kommissionslagen (1914:45), 35 § avtalslagen (1915:218) samt 14, 15 och 19 §§ skuldebrevslagen (1936:81).

Den sålunda i praxis utbildade grundsatsen om extinktiva godtrosvörvärv har i huvudsak följande innehåll. Den som genom överlåtelse förvärvat lösöre av någon som innehar egendomen och utger sig för dess ägare, blir efter erhållen besittning och under förutsättning av god tro skyddad i sitt förvärv gentemot rätte ägaren, med allenast den inskränningen att rätte ägaren må lösa till sig saken. Härav följer vidare att den som förvärvat egendomen från en person vilken kunnat göra gällande

godtrostförvärv skyddas i sitt förvärv även om den senaste innehavaren känt till bristen i fångeskedjan. Och om förste förvärvaren var i ond tro men överlätit egendomen på nytt till en förvärvare i god tro, är denne sistnämnde skyddad i sitt förvärv. Förlusten av vindikationsrätten är icke endast förlust av den processuella klandertalan utan betyder äganderättens förlust. Att egendomen åter kommit i "rätte ägarens" besittning medför sålunda ej ett återupplivande av hans äganderätt, eftersom denna en gång för alla är exstinguerad.

Beträffande de närmare förutsättningarna för att ett godtrostförvärv skall föreligga gäller bl. a. följande. Först och främst fordras naturligtvis, att förvärvaren verkligen var i god tro. Han skall varken ha vetat eller ha bort inse, att saken tillhörde en annan person än säljaren. Omständigheterna måste med andra ord ha varit sådana, att köparen ej haft skäl原因 anledning att misstänka oredlighet. Domstolarna ställer vanligen höga krav vid bedömningen av huruvida god tro förelegat vid förvärvet (SOU 1965:14 ss. 36 f., 95 ff.). Bland förutsättningarna ingår vidare att föremålet för godtrostförvärv vid tidpunkten för förvärvet regelmässigt skall ha befunnit sig i överlåtarens besittning. Det är nämligen innehavet av saken som legitimerar överlåtaren. Vidare krävs att förvärvaren skall kunna stödja sig på ett laga fång, varigenom på ett i formellt avseende behörigt sätt äganderätten överlätits till honom från den förment berättigade innehavaren. Ett ytterligare villkor är kravet på tradition av den förvärvade saken från överlåtaren till förvärvaren. Endast den förvärvare, som erhållit egendomen i sin besittning, är skyddad mot vindikation.

Sedan ett giltigt godtrostförvärv ägt rum har "rätte" ägaren gentemot förvärvaren kvar en lösningsrätt, med stöd av vilken han således kan återförvärva egendomen. Lösningsrätt föreligger dock inte när objektet för godtrostförvärvet är värdepapper eller pengar. I sådana fall föreligger vad som brukar kallas *kvalificerade godtrostförvärv*.

Reglerna om godtrostförvärv är tillämpliga i många olika typer av situationer, t. ex. vid tvesalu, vid olovligt förfogande över avbetalningsgods, vid disponerande över egendom som åtkommit genom ett civilrättsligt ogiltigt fång samt vid det i motionen berörda fallet där godset frånhänts ägaren genom stöld.

Häleri och häleriförseelse

Enligt 9 kap. 6 § första stycket första punkten brottsbalken (BrB) straffas för häleri den som köper något som är frånhänt annan genom brott eller tillgodogör sig det eller eljest därmed tar befattning ägnad att försvåra dess återställande. Straffet är i normalfall fängelse i högst två år, i ringa fall böter eller fängelse i högst sex månader samt i grova fall fängelse från sex månader till fyra år.

För att ansvar skall kunna ådömas förutsätts på den subjektiva sidan uppsåt, innefattande vetskap om förbrottet, dvs. det häleriet föregångna brottet. De närmare omständigheterna beträffande detta behöver emeller-

tid naturligtvis icke vara kända för hälaren. Eventuellt uppsåt är till fyllest, varför straff kan ådömas den som väl ej kan övertygas om att ha vetat att han köpte stulen sak men som misstänkt att saken var stulen och måste antagas ha köpt saken, även om han haft vetskap om säljarens oärliga åtkomst. Uppsåtet skall föreligga vid själva hälerigärningen, men det är å andra sidan tillräckligt, att gärningsmannen då har uppsåt att begå häleri. Att han tidigare varit i god tro kan emellertid fritaga honom från ansvar, om därigenom godtrosvörvärv eller liknande rättsfaktum mellankommit, som gör honom berättigad att förfoga över objektet (jämför ovan s. 2 f.). Har en person i god tro inköpt tjuvgods och därigenom bragt den bestulnes äganderätt att upphöra, kan han sålunda icke fällas till ansvar för det han därefter säljer det. En annan konsekvens av ett mellankommande godtrosvörvärv är att häleriansvar är uteslutet om en person i ett senare led av överlåtelsekedjan i ond tro mottar brottsligen åtkommet gods och den föregående innehavaren gjort ett exstinktivt förvärv av egendomen. Om åter någon vid sitt förvärv hade anledning misstänka olovlig åtkomst och därför ej gjorde något godtrosvörvärv, kan häleriansvar drabba honom för åtgärder, vidtagna efter det han sedermera fått full vetskap om rätta förhållandet.

Det förekommer att personer som köper tjuvgods väl misstänker att säljaren stulit egendomen men med flit underlåter att höra efter hur han åtkommit den. De hoppas nämligen därmed undgå att göra sig skyldiga till uppsåtlig befattning med tjuvgods. Som det i åtskilliga fall ej kan tagas för visst att de skulle ha köpt egendomen därest de vetat att den var stulen, brister ej sällan förutsättningarna för ansvar för uppsåtligt brott. En straffbestämmelse för oaksamma förfaranden, svarande mot det i 6 § behandlade uppsåtliga brottet häleri, har därför ansetts erforderlig. Enligt 9 kap. 7 § första stycket BrB föreligger häleriförseelse, om gärningsmannen i full som avses i 6 § inte insåg men hade skälig anledning antaga att brott förelåg. Straffet är böter eller fängelse i högst sex månader. De objektiva brottsrekvisiten är vid häleriförseelse desamma som vid häleri. Beträffande de subjektiva rekvisiten gäller i huvudsak följande.

För att ansvar för häleriförseelse skall inträda fordras, såvitt fråga är om köp av stulet gods, att köparen hade skälig anledning antaga, att godset tillgripits. Anledningen kan ligga i situationen som sådan, i något som kan iakttagas i godset eller hos säljaren eller i annan omständighet, allt bedömt med hänsyn till köparens yrkesverksamhet och ställning i övrigt. Däremot är det inte tillräckligt för straffbarhet, att köparen i annat avseende än nu sagts förfarit oaksamt. Köparen kan sålunda icke på grund av förevarande straffbud anses skyldig att, utan att särskild anledning förekommit, företaga viss undersökning eller kontroll eller iakttaga visst försiktighetsmått, såsom att kräva legitimation eller överlämnande av vissa handlingar. De krav som i tvist rörande giltigheten av köpet uppställs för att köparen skall anses vara i god tro beträffande säljarens rätt att förfoga över godset kan ej utan vidare tillämpas, när fråga är om ansvar för häleriförseelse. Detta innebär att det således i och för sig inte är tillräckligt för straffbarhet att köparen saknar sådan god tro som skulle ha gjort hans förvärv till ett godtrosvörvärv.

Ett nedlagt lagstiftningsprojekt angående godtrosvörvärv

I fråga om godtrosvörvärv gäller för närvarande olika regler i de skilda nordiska länderna. Svensk och finsk rätt bygger på extinktionsprincipen, dvs. den godtroende förvärvaren ges företräde framför den ursprunglige ägaren och får alltså behålla egendomen. Beträffande egendom, som frånhänts rätte ägaren genom stöld eller liknande brott, skiljer sig emellertid svensk och finsk rätt åt. Gällande rätt i Finland gör nämligen undantag från extinktionsprincipen för sådana fall. I Danmark och Norge å andra sidan erkänns principen om godtrosvörvärv i fråga om lösöre blott i några undantagsfall, medan man där i övrigt har regeln om obegränsad vindikationsrätt.

I en skrivelse till de nordiska ländernas regeringar den 17 februari 1959 hemställde *Nordiska rådet* att dessa skulle inleda gemensamt utredningsarbete i syfte att nå fram till mera enhetliga regler än de nuvarande beträffande verkan av god tro vid extinktiva förvärv av lös egendom i fall ursprunglige ägaren eller innehavaren gör anspråk på att återfå egendomen.

Med anledning av framställningen från Nordiska rådet tillkallades i Danmark, Finland, Norge och Sverige särskilda sakkunniga med uppdrag att kartlägga gällande regler samt åtminstone i princip föreslå de lagändringar som lämpligen kunde anses böra komma i fråga för att uppnå rättslikhet i de nordiska länderna på området.

Efter några års utredningsarbete lades betänkanden fram i Danmark, Finland och Sverige (SOU 1965:14). Det svenska lagförslaget överensstämmer nära med motsvarande förslag från de danska och finska utredningarna. Det bygger på extinktionsprincipen. Huvudregeln är att den som i god tro förvärvat lösöre och får det i sin besittning får full äganderätt till egendomen. Denna huvudregel kompletteras med särregler för två olika fall. Det ena av dessa gäller egendom som har frånhänts den ursprunglige ägaren genom stöld eller rån. För att godtrosvörvärv skall komma till stånd i ett sådant fall krävs att förvärvaren kan visa att han med skäligen noggrannhet har undersökt överlåtarens åtkomst. Den andra särregeln är tillämplig vid förvärv av sådan egendom som allmänt säljs på kredit med äganderättsförbehåll. Godtrosvörvärv av sådan egendom kan göras gällande bara om förvärvaren genom granskning av åtkomsthandling eller kvitto eller på annat sätt har försökt förvissa sig om att överlåtaren inte på grund av äganderättsförbehåll saknade rätt att överlåta egendomen. Om förvärvet har skett på offentlig auktion eller från yrkesmässig försäljare med fast affärsställe eller under därmed likartade förhållanden, är de bägge särreglerna inte tillämpliga annat än om särskild anledning till misstanke föreligger. Lagförslaget uppftar vidare regler om rätt för den ursprunglige ägaren att återlösa egendom som varit föremål för godtrosvörvärv.

Vid remissbehandlingen av de tre betänkandena utsattes dessa för åtskillig kritik i de olika länderna. Karakteristiskt för kritiken var att remissinstanserna i vart och ett av länderna ansåg där gällande rätt vara

tillfredsställande och motsatte sig ändring samt fann de sakkunnigas förslag innebära en olämplig kompromiss. Särregeln för stöldgods mötte hårt motstånd hos de svenska remissinstanserna, som ansåg att den på ett betänkligt sätt luckrade upp extinktionsprincipen, eftersom förvärvaren inte har någon möjlighet att i förvärsögonblicket avgöra om egendomen är av det slag som särregeln är tillämplig på. I Danmark och Finland ansågs det å andra sidan inte acceptabelt att gå ifrån vindikationsprincipen när det gäller stöldgods.

I detta läge anmälde lagstiftningsfrågan i Nordiska rådet av danska regeringen, som hemställde om rådets uttalande rörande principerna i föreliggande lagförslag. Detta resulterade i en rekommendation (rek. 13/1967), där Nordiska rådet hemställde till de nordiska ländernas regeringar att försöka genomföra enhetlig nordisk lagstiftning om förvärv av lösöre i god tro. Denna borde enligt rådet, bortsett från fall av stöld, rån och grovt tvång, bygga på en allmän extinktionsregel. Om enhetliga regler inte kunde uppnås för fall av nyssnämnda art, hemställde rådet att lagförslagen avfattades på sådant sätt att man i rättstillämpningen i största möjliga utsträckning skulle komma till samma resultat.

Senare har fortlöpande kontakter hållits mellan justitieministerierna i lagstiftningsärendet. Detta har emellertid inte getts särskilt hög prioritet och av olika skäl fått vila en tid. Under år 1972 aktualiserades emellertid frågan på nytt, och i Danmark togs den upp vid överläggningar med representanter för näringslivet och konsumentintressena. Härvid visade det sig att näringslivet alltjämt motsatte sig ändring av gällande rätt, medan man på konsumenthåll intog en neutral ståndpunkt. I detta läge beslöt man sig på danskt håll för att inte lägga fram något förslag till lagstiftning. Detta anmälde till Nordiska rådet, som i februari 1973 beslöt att anse spörsmålet som slutbehandlat för rådets del.

Sedan det sålunda visat sig att någon samnordisk lagstiftning på området inte skulle komma till stånd, ansågs från svensk sida något behov av att gå vidare med detta lagstiftningsärende inte föreligga. Kungl. Maj:t beslöt därför den 21 september 1973 att avskryva frågan från vidare handläggning.

Utskottet

Såsom framgår av den i det föregående lämnade översikten gäller i svensk rätt sedan gammalt en generell grundsats om att den, som i god tro förvärvat egendom av annan än rätt ägare och får egendomen i sin besittning, är skyddad mot anspråk från "rätte ägaren" att återfå egendomen, såvida denne ej erlagger full ersättning för egendomens värde. Den rättspolitiska grunden för reglerna om godtrosförvärv torde vara att om en person uppträder såsom ägare till en sak, som han har i sin besittning, och disponerar däröver, dessa yttre tecken för det allra mesta återspeglar det verkliga rättsläget. Av hänsyn till den normala omsättningens intressen anses besittningen legitimera innehavaren såsom rätt ägare eller eljest såsom behörig att förfoga över egendomen.

I svensk rätt behandlas stulet gods vid tillämpningen av reglerna om godtrosförvärv inte annorlunda än egendom, som med ägarens vilja kommit i *annans besittning*. I övrig nordisk rätt gäller däremot såsom en förutsättning för godtrosförvärv att godset inte kommit ur ägarens besittning mot hans vilja. Såvitt avser stöldfallet uppställs i brottsbalken till skydd för ägaren regler om straff för häleribrott. Straff inträder enligt svensk rätt även vid oaktsamhet (se ovan s. 4).

I förevarande motion framförs förslag om en skärpning av kravet på den goda tron vid förvärv under sådana förhållanden som är karakteristiska för omsättningen med stöldgoods. Som exempel nämns det fallet att de tillgripna varorna försålts på gatan till belopp som vida understiger deras verkliga värde. Enligt motionärens uppfattning kan det antagas att försämrade avsättningsmöjligheter för stöldgoods skulle verksamt bidra till en önskvärd nedgång i antalet tillgreppsbrott.

Utskottet vill till en början erinra om att godtroskravet i allmänhet skall anses tillfredsställt, om förvärvaren iakttagit den aktsamhet som må kunna begäras av en normalt omdömesgill person. Emellertid har i rättspraxis kraven på den goda trons intensitet i viktiga hithörande fall avsevärt skärpts under senare år. Det är sålunda numera vanligt att domstolarna kräver en särskilt hög grad av aktsamhet vid förvärv av egendom, som erfarenhetsmässigt visat sig särskilt "känslig". I vissa fall har praxis trots bristen på särskilda bestämmelser därom infört en tämligen långtgående undersökningsplikt. Tendensen framträder med särskild styrka i ett antal avgöranden av Högsta domstolen beträffande förvärv av begagnade bilar.

Mot bakgrund av den utveckling och nyansering, som godtrosrekvisiten under senare år genomgått, torde förvärv på gator eller i offentliga lokaler av sådan egendom, som inte vanligen brukar utbjudas på dylika platser, numera endast undantagsvis kunna bedömas ha ägt rum i god tro. Åtminstone gäller detta när överlåtaren var okänd för köparen. Om egendomen dessutom utbjuds till påfallande lågt pris, torde regelmässigt anledning till stor försiktighet från köparens sida anses föreligga. I nu berörda fall synes ofta nog förutsättningarna för inträdande av straffansvar för häleri eller häleriförseelse vara uppfyllda.

I anslutning till det sist anförda vill utskottet särskilt peka på att gränsen för den goda tron, såvitt avser ett förvärvs civilrättsliga giltighet, inte sammanfaller med den för häleriförseelse uppställda straffrihetsgränsen (se ovan s. 4). I synnerhet när det gäller särskilt "känslig" egendom är förutsättningarna för ett exstinktivt godtrosförvärv strängare än de straffrättsliga godtroskraven.

Såsom framgår av den föregående framställningen (ovan s. 5 f.) inledde de nordiska länderna år 1959 ett gemensamt utredningsarbete i syfte att nå fram till mera enhetliga regler än de nuvarande beträffande godtrosförvärv av lösöre. Inom ramen för detta utredningsarbete nådde de danska, finska och svenska utredningarna enighet om en specialregel för det fall, att egendomen frånhänts ägaren genom stöld eller rån. Regeln gick ut på att i dylika fall något giltigt förvärv ej sker, med mindre

förvärvaren kan visa att han med efter omständigheterna skälig noggrannhet undersökt sin fångesmans åtkomst.

Vid remissbehandlingen av den svenska utredningens betänkande (SOU 1965:14) visade det sig att gällande rätt sådan den utvecklats i praxis allmänt bedömdes som tillfredsställande och att man därför motsatte sig ett genomförande av förslaget. Liknande var förhållandena i de andra nordiska länderna. Till följd härav har detta lagstiftningsprojekt nyligen avskrivits från vidare handläggning.

Med hänsyn till motståndet hos de svenska remissmyndigheterna mot lagändringar på förevarande rättsområde och då godtroskraven under senare år i rättspraxis genomgått en skärpning i sådan riktning, som förordas i motionen, anser utskottet att det nu inte är aktuellt att på nytt ta upp den av motionären berörda frågan till närmare övervägande.

Utskottet hemställer därför

att riksdagen avslår motionen 1974:645.

Stockholm den 26 februari 1974

På lagutskottets vägnar
SVEN HAMMARBERG

Närvarande: herrar Hammarberg (s), Lidgard (m), Sundelin (s)*, fru Åsbrink (s), herrar Andersson i Södertälje (s), Torwald (c), Winberg (m)*, fru Nilsson i Sunne (s), herrar Olsson i Sundsvall (c), Israelsson (vpk), fru Fredgardh (c), fru Tillander (c), herrar Henmark (fp), Andersson i Gamleby (s) och fru Karlsson (c).

* Ej närvarande vid betänkandets justering.